

NAPLÓ A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTOLSÓ HÓNAPJAIRÓL ÉS A SZOVJET HADIFOGSÁGRÓL

(A Szerző kiadása Ajka Város Önkormányzatának támogatásával, Ajka, 1993., 200 o.)

Az utóbbi egy évtizedben a hazai könyvkiadás az emlékiratok, naplók kiadásának korát éli. Évtizedekig elfelejtett kéziratok kerülnek elő fiókok mélyéről, elhallgattatott szerzők jelentkeznek hosszabb és rövidebb, fontos és feledhető írásaikkal. Különösen kézzelfogható ez a „kibeszélési vágy” az egykori katonák esetében, akik a háború csataterét megjárva, a hadifogság poklát túlélve voltak hosszú évtizedeken keresztül hallgatásra ítélve. Hogy miért? Talán mert a legtöbbjük emlékezete, korabeli naplója, feljegyzése egyáltalán nem azt a szemléletet tükrözve, illetve egészen más tényeket rögzített, mint amit a hatalom elvárt, a könyvkiadás és a hivatalos marxista magyar történetírás tolerálni tudott volna.

Ezek közé a „más szemléletű”, „más tényeket” is közlő munkák közé sorolható Raisz Attila egykori magyar királyi honvéd százados naplója, mely közel két évtizedes, kiadótól kiadói, lektortól lektorig vándorlás után Ajka Város Önkormányzatának hathatós anyagi támogatásával láthatott nyomtatott formában napvilágot. Úgy vélem, csak dicséret és köszönet illetheti azokat a városatyákat, akik a mai pénztelen világban ilyen módon felvállalták a kultúra támogatását. Hogy milyen munkát támogattak, arról talán érdemes idézni a szerzőt: „*Ez nem propaganda!* Egy volt katonatiszt őszinte feljegyzései az utolsó háborúról (bár csak így lenne! – Sz. S.) és a hadifogságról. Fejét nem dugja homokba (mint a struccok), de azért meg van győződve, hogy az „elfogult” emberek – nyugaton és keleten egyaránt a könyv nagyon sok részét (természetesen nem mindenki ugyanazt a részt) el fogják ítélni, illetve kifogásolni fogják. Talán nem tudnak tárgyilagosak lenni – vagy nem tudják belátni, hogy elődeink sem voltak hibátlanok?”

Raisz Attila naplója, mely az egykori eredeti feljegyzések alapján íródott újra az 1970-es években (az eredeti napló ugyanis a hadifogságból történt hazatéréskor azzal a remény-nyel adatott át egy ismeretlen személynek, hogy általa könnyebben kerül haza – ez tévedés volt, sem az ismeretlen, sem a napló nem jutott Magyarországra), két nagy részre oszlik. Az első rész a második világháború utolsó hónapjainak eseményeit örökíti meg,

bemutatva a mindazt, amit egy fiatal tüzér százados 1945 januárja és júniusa között átélt. Sebesülés, kórház, alakulatszervezés, szerelem és bánat, vándorlás és menekülés, remény a hazatérésre, az elkerülni remélt hadifogságba esés, akkor, amikor már szinte mindenki érezte az otthon közelségét, melegét.

Nem érdektelen talán néhány mondat erejéig elidőzni a fogságba kerülésnél. A szovjet hadsereg sem a fegyverszünet megkötését követően, sem az azt követő hónapokban nem tett le a „hadifogolyszerzészről”. Nem számítottak különböző megállapodások, a nemzetközi egyezmények, a fegyvertelen avagy a „civil” státusz. Aki a szovjet hadsereg katonáinak kezére került, többnyire számolhatott azzal, hogy néhány évig raboskodni fog. Ez történt Raisz Attilával és társaival is.

Aki pedig rabnak indult a Szovjetunióba – és nem halt meg az embertelen „szállítási viszonyok” között –, az tudhatta, hogy nemcsak raboskodás, de munka is osztályrésztül jut neki. A ma már sokszor emlegetett, egykoron letagadott GULAG-okon, embertelen körülmények között, a nemzetközi hadijogot megcsúfoló módon dolgoztatták a foglyokat. A foglyok hamarosan ráérezhettek, hogy ők nem csupán foglyok, hanem kényszermunkások, kényszermunkások akik milliónyi sorstársukkal együtt – köztük a szovjet birodalom szinte valamennyi népének „képviselőjével” – az egyenlőségre épülő, emberközpontú szocializmust, a jövő birodalmát építik.

Raisz Attilának és sorstársai közül sokaknak két esztendőnyi idő jutott ebből az „építőmunkából”, és elmondhatták/elmondhatják magukról, hogy ők a szerencsések, hiszen nem 1955-ben, hanem már 1947-ben hazatérhettek. A hazatérésig azonban sok minden történt a foglyokkal a Szovjetunióban. Volt részük munkában és megaláztatásban, apró örömeiben és éhezésben, pillanatnyi boldogságban és szerelemben is. Aki e ritka szerencsében részesülhetett az szép emlékeket is hozhatott haza magával. Ezen kevesek közé tartozik Raisz Attila. A táborban fellobbanó szerelem örök emléke maradt, csakúgy mint bajtársai megbecsülése és szeretete. Természetesen nem feledheti a német fogolytársaival „lezajlott

csatát”, ahogy a büntetéseket sem. Mindezeket túlélte és megélte, nem úgy mint tíz- és százezernyi társa, akik valahol jeltelen sírokban, bányák és mocsarak mélyén alusszák örök álmukat és emléküket csak hozzátartozóik őrzik. Most ezzel a kis kötettel talán még többek szívében jut hely egy-egy

meghalt, elpusztított embernek, hiszen tudunk rólok. Hogy ne feledkezzünk meg rólok, ahhoz hozzásegít bennünket Raisz Attila naplója is, az a napló, mely tudósítás a múltból, őszinte, egyszerű, hiteles tudósítás.

Szakály Sándor

EDWARD JAN NALEPA

OFICEROWIE RADZIECCY W WOJSKU POLSKIM W LATACH 1943–1968

(*Wojskowy Instytut Historyczny, Warszawa, 1992., Czesc I., 238 o., Czesc II., 456 o.*)

A második világháború első öt hetében a német és a szovjet hadsereg harapófogójába került lengyel hadsereg vereséget szenvedett, az ország megszállás alá került. A franciaországi, majd az angliai lengyel háborús emigráció a külföldre (így a Magyarországra) menekült lengyelekből, a nyugati országok lengyel kolóniáiból közel 200 ezer fős hadsereget szervezett. Az emigráns kormány mögött tehát – politikai érdekeinek érvényesítésére – jelentős fegyveres erő állt. Az adott pillanatban a moszkvai lengyel politikai emigráció is hadseregszervezésbe kezdett. Mindezeknek természetesen bonyolult előzményei voltak.

1943 tavaszán a londoni emigráns kormány és a szovjet kormány közötti megállapodás értelmében a Szovjetunió területén található lengyel hadifoglyokból, internáltakból és menekültekből, valamint a kommunista emigráció tagjaiból kezdetét vette a lengyel egységek szervezése. A hadseregszervezés első fázisában létrejött lengyel egységek – az ún. Anders-hadsereg – zöme Iránba, majd a Közel-Keletre evakuált. Ezt követően a szovjetunióbeli lengyel kommunista emigráció vezetői – többek között Wasilewska, Berling, Zawadzki stb. – a szovjet politikai érdekeknek megfelelő aktív hadseregszervezésbe kezdtek. A sorállomány adott volt, a nyomor, a kiszolgáltatottság elől tízezrek igyekeztek menekülni, így a szervezés látványos eredményeket hozott. A létrehozott egységeknél viszont hiányoztak a kellő szakértelemmel és gyakorlattal rendelkező tisztek. (A Katyn térségében és máshol kivégzett lengyel tisztek és az ún. Anders-hadsereggel távozott szakemberek után lengyel egységeket csak úgy lehetett megszervezni, ha megfelelő számú és szakképesítésű tiszteket vezényeltek át a Vörös

Hadsereg állományából.) A létszámban gyorsan növekvő lengyel (népi) hadsereg magassabbegységeinek kiképzése, irányítása érdemben szovjet vezetés alá került. Ennek természetesen megvoltak a politikai konzekvenciái. A szovjetunióbeli lengyel politikai emigráció szószólói (az előbb említettekben túlmenően pl. Jedrychowski, Andzej Witos, Drobner, Putrament) céljaik elérésére, ugyanúgy mint a londoniak, minél nagyobb létszámú hadsereget szerettek volna maguk mögött/mellett tudni. Az emigráció vezetői ugyanis jól emlékeztek a második Lengyel Köztársaság kikiáltásának 1918. november 11-i körülményeire: „Az adott pillanatban azon politikai erő kezébe kerül a hatalom amely mögött erős hadsereg és érdekeivel azonosulni tudó nagyhatalom áll.”

A lengyel hadsereg kötelékében szolgáló tisztek és tanácsadók tevékenységében *három fő szakasz* mutatható ki. Az első – minden szempontból legfontosabb – időszakban, 1943 májusától 1945. május 11-ig a Vörös Hadsereg állományából Nalepa adatai szerint 19 679 tiszteket vezényeltek a lengyel hadsereg különböző alakulataihoz. Az említett létszámból a tüzérség 3357 (17%), a gyalogság 3328 (16,9%), a légierő 2895 (14,7%), az egészségügyi szolgálat 1528 (7,8%) fővel részesedett. Az említett létszám a lengyel hadsereg tisztii állományának 38,5%-át alkotta! A lengyel hadsereghoz való áthelyezéseket az elhárító szervekkel és az NKVD-vel való egyeztetés után – gyakorlatilag – a Vörös Hadsereg személyügyi főcsoportfőnöksége koordinálta. A szovjet tisztek (majd tanácsadók) státusza a lengyel katonai eskühöz való viszony, az előmenetel, a fegyelmi helyzet, az egyenruhaviselés, a fizetés, az elszállásolás, a szabadságolás és az egészségügyi ellátás kérdését csak az 1945. január 15-én kiadott 41. sz.